

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 16 (2006)

Κοινωνικό κεφάλαιο

Θοδωρής Πελαγίδης & Μιχάλης Μητσόπουλος,
Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας: Η
προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις

Αριστείδης Ν. Χατζής

doi: [10.12681/sas.894](https://doi.org/10.12681/sas.894)

Copyright © 2015, Αριστείδης Ν. Χατζής

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Χατζής Α. Ν. (2015). Θοδωρής Πελαγίδης & Μιχάλης Μητσόπουλος, Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας: Η προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 16, 342-347. <https://doi.org/10.12681/sas.894>

υπάρχει κάποια συσχέτιση αλλά η ύπαρξη όλων των παραπάνω δεν προϋποθέτει υψηλές επιδόσεις του παιδιού στο σχολείο.

Η πρώτη επίσημη πράξη ενός γονέα είναι το όνομα που θα επιλέξει για το παιδί του. Στις Ηνωμένες Πολιτείες πολλοί γονείς θεωρούν πως για να ευτυχήσει ένα παιδί στη ζωή του, θα πρέπει να έχει και το κατάλληλο όνομα. Για τον λόγο αυτόν υπάρχουν ιστοσελίδες, βιβλία ακόμα και σύμβουλοι που βοηθούν στην επιλογή του σωστού ονόματος. Στο τελευταίο κεφάλαιο του βιβλίου, όμως, οι δύο συγγραφείς καταγράφουν ένα πολύ χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο αποδεικνύει πως το όνομα δεν καθορίζει την εξέλιξη ούτε προδιαγράφει το μέλλον ενός παιδιού. Σημειώνεται, επίσης, πως υπάρχουν διαφορετικά κριτήρια για την επιλογή ονόματος από τους μαύρους γονείς: εκείνοι διαλέγουν ονόματα που δηλώνουν τη μοναδικότητα και διαφορετικότητα των παιδιών τους σε σχέση με τα λευκά παιδιά και σχεδόν ποτέ ένα μαύρο παιδί δεν παίρνει όνομα που κατά παράδοση θεωρείται όνομα λευκών παιδιών. Ως τελικό συμπέρασμα οι δύο συγγραφείς θεωρούν πως δεν υπάρχουν 'πρέπει' στη συμπεριφορά των γονέων. Το μόνο που χρειάζεται είναι κάθε πράξη να γίνεται με αγάπη και φροντίδα απέναντι στα παιδιά.

Οι κριτικές που δέχτηκε το συγκεκριμένο βιβλίο είναι άριστες –στις Ηνωμένες Πολιτείες οι πωλήσεις του από την έκδοσή του μέχρι σήμερα είναι εντυπωσιακές. Το αναγνωστικό κοινό το υποδέχτηκε με ενθουσιασμό και αυτό φαίνεται και από την ιστοσελίδα που υπάρχει ειδικά για το *Freakonomics*. Σε κάθε κριτική αναγνωρίζεται το ταλέντο του Levitt να διεισδύει στην ουσία των πραγμάτων και η ικανότητά του να χρησιμοποιεί ευφυώς τα εργαλεία της οικονομικής επιστήμης. Ο ίδιος, χαρακτηρίζει το βιβλίο του ως ένα μέσο να κατανοήσουν ουσιαστικά οι άνθρωποι τον τρόπο με τον οποίο συμπεριφέρονται στον πραγματικό κόσμο.

Ευαγγελία Ρούντα

Θοδωρής Πελαγίδης & Μιχάλης Μητσόπουλος, *Ανάλυση της ελληνικής οικονομίας: η προσοδοθηρία και οι μεταρρυθμίσεις*, εκδόσεις Παπαζήση / Κέντρο Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων, Αθήνα 2006, 401 σελ.

Ο Θοδωρής Πελαγίδης και ο Μιχάλης Μητσόπουλος είναι δύο νέοι αλλά χαλκέντεροι οικονομολόγοι. Τις αναλύσεις τους για την ελληνική (και όχι μόνο) οικονομία μπορεί κανείς να τις διαβάσει στην αρθρογραφία τους σε

ελληνικές εφημερίδες αλλά και στις δημοσιεύσεις τους σε διεθνή επιστημονικά περιοδικά. Στον παρόντα τόμο μας προσφέρουν μία ιδιαίτερα πρωτότυπη και εξαιρετικά ενδιαφέρουσα ανάλυση της ελληνικής οικονομίας μέσα από το πρίσμα της θεσμικής οικονομικής ανάλυσης. Εκεί έγκειται και η αξία του βιβλίου, στα εργαλεία –πολλές έννοιες είναι ακόμα άγνωστες στο ελληνικό κοινό– αλλά και στην ιδιαίτερα ενημερωμένη βιβλιογραφία που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς. Απ' όσο γνωρίζω, είναι το πρώτο βιβλίο που χρησιμοποιεί σε τόσο μεγάλη έκταση και τόσο συστηματικά τα πορίσματα της σχολής της δημόσιας επιλογής [public choice] σε συνδυασμό μάλιστα με εκείνα της οικονομικής ανάλυσης του δικαίου [law and economics].

Το βιβλίο περιστρέφεται γύρω από το φαινόμενο της προσοδοθηρίας. Η προσοδοθηρία ακούγεται σαν μια περίεργη σπάνια ασθένεια και αυτό ακριβώς είναι: μια ασθένεια που καταστρέφει αργά αλλά σταθερά τις οικονομίες των 'νοσούντων' κρατών, καθώς τα κατατρώνει εσωτερικά, διαλύοντας όχι μόνο τις οικονομικές τους δομές αλλά και τον κοινωνικό ιστό. Με άλλα λόγια, αποτελεί τον καρκίνο των κρατών.

Η προσοδοθηρία είναι η δραστηριότητα ατόμων (οργανωμένων συχνά σε ομάδες πίεσης) που σκοπό έχει να επηρεάσει την κρατική πολιτική προς ίδιον όφελος –συνήθως για τη διατήρηση των προνομίων τους, αλλά όχι σπάνια και για την επίτευξη ειδικής μεταχείρισης έναντι του υπόλοιπου πληθυσμού. Η Anne Krueger βάπτισε το φαινόμενο αυτό *rent-seeking* (δηλαδή: προσοδοθηρία) σε ένα περίφημο άρθρο της που δημοσιεύτηκε το 1974. Εκείνος όμως που επεξεργάστηκε όσο κανείς άλλος το φαινόμενο είναι ο Gordon Tullock (η επιρροή του οποίου είναι εντονότατη στον παρόντα τόμο, όπως και εκείνη του Mancur Olson).

Η παρουσία του φαινομένου αυτού αποτελεί τυπικό χαρακτηριστικό των καπιταλιστικών δημοκρατιών. Σε ορισμένες μάλιστα χώρες έχει θεσμοποιηθεί (π.χ. τα λόμπι στις ΗΠΑ). Σχεδόν όλες οι ομάδες με κοινά συμφέροντα και βέβαια οι μεγάλες επιχειρήσεις (τα 'διαπλεκόμενα') χρησιμοποιούν κάθε μέσο για να αναγκάσουν το κράτος, τη νομοθετική και τη δικαστική εξουσία και τη γραφειοκρατία του δημοσίου να εξυπηρετήσει τα συμφέροντά τους. Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι επιχειρούν (και συχνότατα το πετυχαίνουν) να μεταβιβάσουν ένα μεγάλο μέρος του εθνικού πλούτου από τον υπόλοιπο πληθυσμό (την αδύναμη πλειοψηφία) στις τσέπες τους! Οι συγγραφείς εύστοχα ονομάζουν τις ομάδες αυτές Βίκινγκς που διακρίνονται για την κλεπτοκρατική τους δράση: 'Η εγκατάσταση των ομάδων αυτών σε μια χώρα λειτουργεί, από τη μία πλευρά, ανασχετικά στην οικονομική της ανάπτυξη

–πέρα από τις πελώριες κοινωνικές αδικίες που υποθάλλει και τη χειροτέρευση της θέσης αυτών που δεν συμμετέχουν στις ομάδες–, αφού [...] χρηματικές πρόσδοδοι αποσπώνται από τους μη προνομιούχους πολίτες με αποτέλεσμα τη μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος και της ευημερίας τους’.

Πώς όμως γίνεται να είναι τόσο αδύναμη η πλειοψηφία και τόσο ισχυρές οι μειοψηφίες; Πώς μετατρέπεται το κράτος σε ‘λάφυρο’ των ραντιέρηδων Βίκινγκς; Η επιτυχία της προσοδοθηρίας βασίζεται ακριβώς στο γεγονός ότι τα μέλη των ομάδων πίεσης έχουν ζωτικά συμφέροντα για κάποιο συγκεκριμένο θέμα, το οποίο για την πλειοψηφία μοιάζει αδιάφορο. Το παράδειγμα των ιδιωτικοποιήσεων είναι χαρακτηριστικό. Η πλειοψηφία των Ελλήνων έχει συμφέρον να ιδιωτικοποιηθεί μία ζημιογόνος επιχείρηση, που την πληρώνει χρόνια μέσω της φορολογίας. Αν πουληθεί η επιχείρηση, το κοινωνικό σύνολο θα ωφεληθεί. Ο μέσος ψηφοφόρος όμως δεν θα κερδίσει βραχυπρόθεσμα κάτι χειροπιαστό –ενώ οι εργαζόμενοι (κυρίως αυτοί που φοβούνται πως θα χάσουν τα προνόμια που τους παρείχε ο ‘δημόσιος χαρακτήρας’ της επιχείρησης) όχι μόνο θα αντιδράσουν (βίαια, αν χρειαστεί), αλλά και θα κάνουν πολιτικά ό,τι μπορούν για να εμποδίσουν την κατάργηση των προνομίων τους. Οι δε πολιτικοί έχουν κάθε συμφέρον να τα έχουν καλά με τα μεγάλα συνδικάτα και τα διαπλεκόμενα, διότι έτσι εξασφαλίζουν ψήφους αλλά και χρηματική υποστήριξη στις εκλογές. Σε αυτή την αποτυχία του πολιτικού-εντολοδόχου των πολιτών βρίσκεται η ρίζα του προβλήματος: ‘Οι εντολοδόχοι, σε ένα θεσμικό περιβάλλον αδύναμο και στρεβλό, με σχεδόν ανύπαρκτο δημόσιο διάλογο και θεσμικά κατοχυρωμένη διαφωνία, με ελάχιστους ελέγχους και εξισορροπήσεις και θεσμικά στρεβλή λειτουργία των ΜΜΕ, αντιμετωπίζουν χαμηλά πληροφορημένους ή παραπληροφορημένους πολίτες. Είναι σαφές, λοιπόν, το ορθολογικό κίνητρο που έχουν να βάλουν σε δεύτερη μοίρα αλλαγές και μεταρρυθμίσεις και σε πρώτη την ορθολογική διοχέτευση εκείνων των πληροφοριών που, με τη σειρά τους, θα εξασφαλίσουν την επανεκλογή τους σε ένα περιβάλλον που οι μόνοι περιορισμοί που τους επιβάλλονται είναι ο χρόνος δράσης (4 έτη) και τα όρια δαπανών του κρατικού προϋπολογισμού’.

Όταν λοιπόν έχεις από τη μια μεριά τον μέσο ψηφοφόρο που αγανακτεί σήμερα και αύριο ξεχνά και από την άλλη μία δυναμική μειοψηφία, το αποτέλεσμα είναι προβλέψιμο. Η πλειοψηφία θα πληρώνει επ’ άπειρον τις μειοψηφίες, με αποτέλεσμα να καταργείται κάθε έννοια δημοκρατίας, κράτους δικαίου ή κοινωνικού κράτους. Αυτόν τον εγκλωβισμό των πολιτών οι συγγραφείς περιγράφουν ιδιαίτερα επιτυχημένα στο δεύτερο κεφάλαιο του

βιβλίου τους, αξιοποιώντας την κατηγοριοποίηση των πιθανών αντιδράσεων του Albert Hirschman (αποχώρηση, διαφωνία, αφοσίωση), αλλά και τυποποιώντας τη συμπεριφορά των πολιτικών ως 'επιχειρηματίες πολιτικής' [political entrepreneurs].

Το ζήτημα είναι τόσο σοβαρό ώστε αναπτύχθηκε και ολόκληρος κλάδος των οικονομικών που μελετά ειδικά το φαινόμενο αυτό –τα οικονομικά της Δημόσιας Επιλογής. Ένας μάλιστα από τους πρωτοπόρους του κλάδου, ο James Buchanan, τιμήθηκε με το Νόμπελ Οικονομικών το 1986. Ένα από τα συμπεράσματα που ανέκυψαν από τις εμπειρικές μελέτες της σχολής είναι και το εξής: η προσοδοθρία αποτελεί βασικό παράγοντα υπανάπτυξης χωρών με διεφθαρμένο πολιτικό σύστημα και καλά οργανωμένες ομάδες πίεσης. Ο James Buchanan υπολόγισε πως το συνολικό κόστος της προσοδοθρίας ισούται με το άθροισμα του κόστους των ενεργειών των ομάδων πίεσης, του κόστους των προσπαθειών του κράτους είτε να αποκρούσει τις πιέσεις είτε να τις προκαλέσει (!) και κυρίως το κόστος που προκαλείται από τις στρεβλώσεις στην αγορά και στην κοινωνία (για να μην αναφέρουμε και το πολύ σοβαρό ηθικό και πολιτικό κόστος). Ήταν επόμενο να εκπονηθεί σειρά μελετών με σκοπό να μετρηθεί με ακρίβεια το κόστος της προσοδοθρίας. Το κόστος για τις ΗΠΑ υπολογίστηκε ότι στα μέσα της δεκαετίας του 1970 ανερχόταν σε 3% του ΑΕΠ, ενώ για την Ινδία στο 7,3%. Η ίδια η Anne Krueger ασχολήθηκε με την Τουρκία, η οποία αναδείχθηκε πρωταθλήτρια: το 1974 η προσοδοθρία κόστιζε στην Τουρκία το 15% του ΑΕΠ της. Τόση δηλαδή ήταν η μείωση της ευημερίας της που οφειλόταν αποκλειστικά στην προσοδοθρία. Το ποσοστό αυτό ίσως ακούγεται υπερβολικό. Η Διεθνής Τράπεζα όμως πρόσφατα υπολόγισε σε 16-18% του ΑΕΠ της Τουρκίας την αμοιβή των προμηθευτών-εργοληπτών του δημοσίου.

Πόσο κοστίζει στην Ελλάδα το ίδιο φαινόμενο; Είναι πολύ δύσκολο να εκτιμηθεί με ακρίβεια. Οι συγγραφείς με εμπειριστατικό τρόπο καταγράφουν τις θεσμικές σκληρύνσεις στην αγορά εργασίας και προϊόντων (κεφ. 4), στην ανώτατη εκπαίδευση (κεφ. 5) και στη δικαιοσύνη (κεφ. 6). Η ανάλυσή τους είναι πρωτότυπη και στα τρία παραδείγματα και ιδιαίτερα στο τρίτο. Η αποτυχία του δημόσιου εκπαιδευτικού συστήματος που έχει ένα 'τεράστιο κόστος ευημερίας' και η προβληματική οργάνωση των δικαστηρίων που οδηγεί σε αδικίες και χρονοβόρες διαδικασίες μελετώνται για πρώτη φορά υπό το πρίσμα της θεσμικής ανάλυσης. Η συνεισφορά των συγγραφέων είναι στον τομέα αυτόν ανεκτίμητη, όχι μόνο γιατί μεταφέρουν στην ελληνική βιβλιογραφία μία ιδιαίτερα επιτυχημένη μεθοδολογία, αλλά γιατί δεν αντι-

μετωπίζουν τα προβλήματα θεωρητικά αλλά ελέγχουν τη θεωρία με τη χρήση πλήθους εμπειρικών δεδομένων που έχουν κατορθώσει να συγκεντρώσουν (και μόνον η συλλογή των στοιχείων αυτών είναι κατόρθωμα για τα ελληνικά δεδομένα). Όμως και το θεωρητικό κομμάτι των κεφαλαίων αυτών παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Εκπληκτικό είναι το γεγονός πως σε όλα τα παραδείγματα οι προσοδοθήρες φέρονται ακριβώς με την ίδια κυνικότητα ανεξάρτητα από το αν το λειτούργημά τους θα υποδείκνυε μια άλλου είδους συμπεριφορά.

Η δραστική αλλαγή που προτείνουν οι συγγραφείς έχει σκοπό να οδηγήσει στην ανατροπή του status quo. Δυστυχώς δεν μπορούμε να αναφερθούμε εκτενώς στις προτάσεις τους για μεταρρύθμιση, αλλά αυτές δίνουν έμφαση σε μία προσπάθεια 'δραστικής αλλαγής' για τη διόρθωση της θεσμικής αποτυχίας:

- στην 'κίνηση από έξω' από τις εγκατεστημένες γραφειοκρατίες,
- στη συναίνεση ως στόχο, όχι ως προϋπόθεση
- στην ήπια πολιτική
- στους μηχανισμούς διευθέτησης των διαφορών που θα εξασφαλίζουν τον δίκαιο επιμερισμό του κόστους και του οφέλους των αλλαγών
- στην ταχύτητα και στην προσήλωση στους στόχους.

Παρά το ιδιαίτερο ενδιαφέρον που έχει η χρήση των εργαλείων της δημόσιας επιλογής για την ανάλυση της ελληνικής οικονομίας (η οποία προφανώς αποτελεί textbook example για τη θεωρία της προσοδοθηρίας) ομολογώ ότι απόλαυσα περισσότερο τα περισσότερα θεωρητικά κεφάλαια του βιβλίου, όπως το 8ο –με τίτλο: 'Ευτυχία, φθόνος, διαφθορά και οικονομική δραστηριότητα'– και το επίμετρο.

Η μόνη αντίρρηση που έχω αφορά το ασυνεπές σύστημα αναφορών. Σε αρκετές περιπτώσεις υπάρχουν αναφορές της μορφής Tullock (1993) χωρίς την απαραίτητη βιβλιογραφία στο τέλος του βιβλίου. Σε ένα τόσο πλούσια τεκμηριωμένο και ενημερωμένο βιβλίο θα έπρεπε να υπάρχει στο τέλος η συνολική βιβλιογραφία (με απλές αναφορές στο κείμενο), αλλά και ένα index ονομάτων. Ελπίζω σε επόμενη έκδοση του βιβλίου αυτό να είναι εφικτό.

Το βιβλίο αυτό αποτελεί τον 4ο τόμο της σειράς 'Θεσμοί και Μεταρρυθμίσεις' του εκδοτικού οίκου Παπαζήση και του Κέντρου Θεσμικών Μεταρρυθμίσεων, υπό την επιστημονική επιμέλεια του Καθηγητή του Πανεπιστημίου Πειραιώς Θωδωρή Πελαγίδη (ενός από τους συγγραφείς του παρόντος τόμου). Ήδη έχει εκδοθεί η περίφημη μονογραφία του Douglass North, *Θεσμοί, θεσμική αλλαγή και οικονομική επίδοση* και ετοιμάζονται έργα των

Olson, Barber, Sartori καθώς και τα περίφημα *Federalist Papers*. Ήδη μεγάλο μέρος της βιβλιογραφίας της δημόσιας επιλογής και των θεσμικών οικονομικών κυκλοφορεί μεταφρασμένο στα ελληνικά. Το παρόν όμως έργο αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμά της για τον έλληνα αναγνώστη που επιθυμεί να μάθει περισσότερο για τη χρήση των εργαλείων αυτών και μάλιστα στην ελληνική περίπτωση.

Αριστείδης Ν. Χατζής

Peonidis Filimon, *Autonomy and Sympathy: a Post-Kantian moral image*, Lanham MD: University Press of America, 2005, σελ. XIV+84.

Η ηθική, όπως και αν την αντιλαμβάνεται κανείς, είναι άμεσα συνυφασμένη με την ιδιαιτερότητα και την περιρρέουσα διανοητική ατμόσφαιρα κάθε εποχής. Για τον λόγο αυτόν ηθικά σχήματα που προτάθηκαν στο παρελθόν ακόμη και από μεγάλους φιλοσόφους μπορούν, τουλάχιστον σε κάποια σημεία τους, να αναθεωρηθούν. Στο παρόν βιβλίο εξετάζεται το καντιανό ηθικό σύστημα και επιχειρείται η αναθεώρηση και η επέκτασή του, ώστε να ανταποκρίνεται στις κανονιστικές προσδοκίες του σήμερα. Ο εξιδανικευμένος χαρακτήρας των έλλογων νομοθετούντων όντων σε συνδυασμό με την επιβίωση διαφόρων μεταφυσικών θέσεων στην καντιανή ηθική δίνει αφορμή στον συγγραφέα να αναπτύξει τον προβληματισμό του σχετικά με την αδυναμία τού υπό εξέταση συστήματος να πείσει απόλυτα τον σύγχρονο αναγνώστη. Σε αυτό το πλαίσιο, ο Παιονίδης προτείνει αυτό που αποκαλεί 'μετακαντιανή ηθική εικόνα' στην οποία κεντρική θέση κατέχουν η αυτονομία –όχι, ωστόσο, με την καντιανή σημασία– και η συμπάθεια εννοούμενη ως ηθικό συναίσθημα. Θα μπορούσαμε να πούμε, απλουστεύοντας αρκετά το πυκνογραμμένο κείμενο, ότι βασική επιδίωξη του συγγραφέα είναι να δείξει πως υπάρχουν γενικοί κανόνες ηθικής συμπεριφοράς που έχουν ως αφετηρία την καντιανή φιλοσοφία, ταυτόχρονα, όμως, αποτελούν ζωντανή επιλογή στη σημερινή εποχή.

Το πρώτο κεφάλαιο που αναφέρεται στην ηθική φιλοσοφία του Kant εισάγει με εύληπτο τρόπο τον αναγνώστη σε ένα κατά τα άλλα απαιτητικό περιβάλλον. Οι απόψεις του φιλοσόφου –σε πρώτο επίπεδο– ούτε απορρίπτονται ούτε υιοθετούνται, παρά ερμηνεύονται με τρόπο που αναδεικνύει τη συνοχή και την ευλογοφάνεια της σκέψης του. Ο προσδιορισμός του νοήμα-